

Fjeld-Ljom.

Røros Museums- og historielag i Fjeld-Ljoms spalter • Særtrykk september 2010

Bli medlem i
Pressemuseet Fjeld-Ljoms
Venner
— Ta kontakt med Røros-
museet på tlf. 72 40 61 70

Fremmede
Fjeld-Ljom.

Røros Museums- og historielag HISTORIKK

Laget ble startet 23. juni 1930, dagen etter den store museumsutstillingen i Aasengården. Lagets navn ble Røros museumsforening. Museumstanken hadde vært levende helt fra århundreskiftet, da det ble gjort et forsøk på å bevare Aspaasgården på Flanderborg. Det lyktes verken å beholde gården på Røros eller få gjennomslag for et historielag på dette tidspunktet. Men i 1930 var tydeligvis tida inne, da det ble samlet inn ca. 1400 gjenstander og ca. 1000 personer møtte opp i Aasengården.

Den første tida ble brukt til å finne et egnet sted for etablering av et museum, som skulle romme hele gjenstandssamlingen. Det var aktuelt å kjøpe Aasengården, en gård på Korsveien eller ervervelse av en del grashagaer ved Doktortjønna. Det var også aktuelt å kjøpe den store toghallen på jernbanestasjonen, da denne skulle rives i 1938. Uffallet ble en etablering ved Doktortjønna, men på grunn av krigsåra, skulle det ta tid før bygninger kom på plass i området.

Etter freden i 1945 ble det en ny giv. Planer ble lagt, og innkjøp av gamle bygninger i distriktet ble gjennomført etter friluftsmuseumsideen, der husa ble plassert rundt om ved Doktortjønna utover 1950-tallet. Ved 25-årsjubileet i 1955 ble nybygget innviet, og området ble en populær samlingsplass for rørosbefolkningen. Her var det foruten utstillinger bergmannsdager, stevner og festlige tilstelninger. I 1957 skiftet foreningen navn til Røros Museums- og historielag.

Slutten av 1960-åra og begynnelsen av 1970-åra var preget av liten aktivitet. Mange av pionerene ble elde og falt fra. Utover 70-åra vokste Malmplassprosjektet fram, nemlig å samle de museale kreftene i Smelthytta og på Malmplassen. Særlig etter at Kobberverket gikk konkurs i 1977, ble prosessen framskyndet. I 1988 sto «den nye smelthytta» ferdig, og hele museumsdrifta ble omorganisert. I 1990 ble stiftelsen Rørosmuseum opprettet av de to stifterne Røros Museums- og historielag og Olavsgruvas venner.

Lagets årbok Fjell-Folk kom ut første gang i 1976, og etter at stiftelsen ble en realitet, ble den ansvarlig utgiver. Malmplassprosjektet krevde stor innsats og ressurser, og det klassiske historielagsarbeidet ble mer perifert. De siste 20 åra har laget konsentrert seg om istandsetting av de nærmere 30 husa som er i lagets eie og som forvaltes av stiftelsen. Videre er det opprettet mange arbeidsgrupper, og om sommeren arrangerer laget historiske vandringar og sørger for åpne hus og aktiviteter i Sleggveien, Røros Museums- og historielag har over 500 medlemmer.

Roar Dille

Bli medlem i Røros
Museums- og
historielag

Stiftelsen Rørosmuseum

Av Aage Aas

Etter mange års arbeid med å samle museene på Røros i en organisasjon lyktes det endelig 24. november 1989. Stiftelsesmøte ble avviklet på Kaffestuggu etter innkalling fra Sør-Trøndelag fylkeskommune. Det var ekstraordinære årsmøte i Olavsgruvas Venner og Røros Museums- og historielag i forkant som ga sin tilslutning.

På fellesmøte som ble ledet av fylkeskultursjef Knut Møller deltok Hans Wendelbo fra Sør-Trøndelag fylkeskommune, Aage Aas fra

Røros kommune, Sverre Ødegaard fra de ansatte, Kjell Prytz fra Olavsgruvas venner, Paul Fjellheim og Tor Indset fra Røros Museums- og historielag. Det ble enstemmig vedtatt opprettelse av en stiftelse. Tor Indset ble valgt som den første leder av stiftelsen, en jobb han hadde fram til 1995 da Aage Aas overtok ledervetet, et verv han fortsatt innehar. Kjell Prytz ble valgt som stiftelsens første nestleder, et verv han hadde fram til sin død 24.7.2004.

Navnet ble fastsatt til Stiftelsen

Rørosmuseum og vedtekter ble utformet og vedtatt. Elin Fjellheim ble 29.6.1990 ansatt som direktør for stiftelsen, Torbjørn Eggen ble ansatt som konservator og Sverre Ødegaard som antikvar. Senere direktører er Tor Inge Møllmann i 1-års vikariat for Elin Fjellheim, Vegar Lie og dagens direktør John A. Bryde.

En av de første større oppgavene var opprettelse av stilling som naturveileder. En jobb som ble finansiert av fylkeskommunen, Statens Skoger, Røros kommune, med stiftelsen som arbeidsgiver. Første naturveileder ble Magne Idar Evenås. Stillingen har ligget brakk i mange år, før museet i fjor fattet vedtak om etablering av naturvernvedling. Kjøp av aksjene i Naturitas AS og Doktortjønna Eiendom AS har bevirket at det første selskapet ble lagt ned og at Stiftelsen Rørosmuseum er eneste aksjonær i Doktortjønna Eiendom AS. Torfinn Rohde er ansatt som leder av avdelingen.

Antikvarisk Verksted ble obbert i Kurantgården med Olav Skevik som den første leder. I dag har avdelingen utviklet seg til å bli ett stort og dyktig bygningsvern-senter med mange ansatte. Odd Sletten var leder fram til nyttår. Ny leder er ikke ansatt når dette skrives.

Stiftelsen fortsetter det gode arbeid med utgivelsen av Fjell-Folk som kom ut med sitt første nummer i 1976 i regi av Røros museums- og historielag.

SVERRE ØDEGAARD

En kan ikke skrive om museumsarbeidet på Røros uten å nevne

Pressemuseet FJELD-LJOM

Pressemuseet Fjeld-Ljom er et levende museum, hvor aviser fortsatt kan lages på gammelmåten, med blytyper og klisjeer. Museet ligger i bygget som en gang var avisa Fjeld-Ljoms lokaler. I første etasje finner man trykkeriet, i andre etasje ligger de gamle redaksjonslokalene og redaktørens kontor. Museet inneholder antagelig det eneste intakte historiske avistrykkeri og redaksjonslokale i Norden.

Museet ble startet av en gruppe entusiaster fra den gamle avisverdenen. Denne venneforeningen har satt i stand lokalene og samlet inn gamle maskiner fra tidligere norske avistrykkerier. Med jevne mellomrom settes maskinene i gang, og det produseres aviser i pressemuseet.

Pressemuseet Fjeld-Ljom vedtok i generalforsamling i august 2008 å overdra museet med alle gjenstander og arkivsaker til Stiftelsen Rørosmuseum. Styret i Rørosmuseum har på sin side gått inn for å ta ansvar for Pressemuseet Fjeld-Ljom med alle gjenstander og arkivsaker, og samtidig ta et samlet museumsfaglig ansvar for pressemuseet.

Dersom overdragelsen blir en realitet, vil foreningen som har drevet museet omdannes til «Pressemuseet Fjeld-Ljoms venner». Venneforeningen skal samarbeide med museet og støtte opp om det museale arbeidet, særlig med hensyn til vedlikehold og drift av det trykkeritekniske utstyret.

Pressemuseet Fjeld-Ljom har et stort formidlingspotensiale, knyttet både til pressehistorie og til den tekniske utviklinga innen avisproduksjon. Materialet må

imidertid sikres bedre for dørene blir slått helt opp for publikum. Blant annet må alle gjenstander og arkivmateriale som finnes i museet registreres. En annen svært viktig oppgave blir å sørge for at noe av den store mengden kompetanse som finnes i venneforeningen, blir dokumentert og videreført. Pressemuseet Fjeld-Ljom vil uten tvil kunne bli et svært spennende tilskudd til formidlingstilbudet ved Rørosmuseum!

Interior fra Spjellstuggu • Foto: Ragnar Løkken

EUROPEAN MUSEUM OF THE YEAR AWARD

Special Commendation 1990

The Committee would like to take this opportunity of expressing its appreciation of the achievements of

Rørosmuseum, Røros, Norway

and has great pleasure in making this Presentation as a permanent record of its esteem.

Richard Hoggart
RICHARD HOGGART
Chairman

unikumet Sverre Ødegaard, fagpersonen og kunstneren, 1947-2002 som ble landskjent som kunstner, lokalhistoriker, forfatter, antikvar og bestyrer ved Rørosmuseum. Feltet hans var dokumentasjon, forsikning og formidling i forbindelse med bygningshistorie. Røros Kobberverks historie og samfunnshistorien på Røros. Hans enorme arbeid med Malmplassprosjektet og bygging av det nye museet Smelthytta. Han arbeidet intenst og laget blant annet 120 rekonstruksjonstegninger av gårds- og seteran-

legg. Hans omfattende arbeid bidro til at Bergstaden Røros fikk plass på UNESCOs liste over verdens kulturarv i 1980.

Det har de siste årene vært en rivende utvikling av Rørosmuseum. En har gått til innkjøp av Tjurrufabrikken til magasin, lager i Stamphusveien, store vedlikeholdsarbeider, sikring og restaurering av Øvre Stortvart, Kurantgården, Krutthuset, Malmplassen, Smelthytta, heissjakt, nye utstillinger, sikring av Kvitusgruva, Eggagår-

Forts. side 3

Sleggveien

SPJELLSTUGGU

Spjellstuggu gnir søvnen ut av øynene, det lakker og lir mot sommer. Hun møblerer sin stue og pynter sine vinduskarmer med hvite gardiner og røde geranin-

mer. Gulvet prydes av sommermatter. Snart kommer de, alle de skuelystne.

Spjellstuggu var bebodd fram til omkring 1950, etter dette ble den

brukt til formidling fram til slutten av 1980-tallet. Den ble da stengt på grunn av slitasje. I 1997 sto huset ferdig som det står i dag. Interiøret i Spjellstuggu er forsøkt tilbakeført til ca. 1920, slik det så ut på et fotografi av Sund-Lars-Lusia. Siden 1998 har den vært åpen hver dag i fem uker om sommeren. Mange av Røros Museums- og historielags medlemmer har etter tur tatt plass som vertskap i Spjellstuggu. Her får alle som kommer innom et innblikk i Sleggveiens, og spesielt Spjellstuggus, historie og sosiale status. Spørsmålene er mange, alt fra Pippis sneball til hvordan det gikk an å bo så mange personer i et så lite hus. Utdoen inne imponerer de fleste, det måtte jo være kjekt i vinterkulda på Røros! Senga og gyngestolen er yndete motiver for alle med kamera, og nøklene gjør inntrykk. Det er mange som legger turen innom Sleggveien, og de kommer fra alle kanter av verden. I 2004 var det omkring 5.700 besøkende her!

Fire av de fem husene, som alle eies av Røros Museums- og historielag, er åpne. Det er Spjellstuggu, Persstuggu, Tyrstuggu og Løssstuggu. Bokstuggu er låst for allmennheten. Disse navnen kan skape stor forvirring for mange, i og med at de har opptil flere navn. Grunnen til det er at husene ble oppkalt etter de som bodde der, ofte i korte perioder, og det har vært mange gjennom

Forts. side 3

Pressemuseet

Fjell-Ljom.

I redaksjonen:

Ståle Lund • Aage Aas • Inge Hånes
Tor Indset • Ole Ragnar Langen • Bente W. Danielsen
Eli Kjellmark • Roar Dille

Teknisk produksjon:

Jens Hystad • Ragnar Løkken • Carl Peter Løken
Torbjørn Torgersen • Tor Hermansen • Kåre Møller
Torbjørn Floor • Karl Ole Solli • Rudolf Olsen

Sats og trykk: Pressemuseet Fjell-Ljom

Bli medlem av Venneforeningen
Tlf. Rørosmuseet 72 40 61 70

En sprek og vital 80-åring

Røros Museums- og historielag fyller 80 år i år, og som det forhåpentligvis vil gå fram av denne avisa er det en sprek og vital 80-åring.

Laget har ca. 600 medlemmer, hvorav omtrent halvparten er bosatt utenfor Røros kommune, og vi er medlem av Trøndelag Historielag og Landslaget for lokalhistorie. Historien om Røros og Røros Kobberverk er mer enn bare lokalhistorie. Den er en del av den nasjonale og europeiske historien. Derfor kommer det årlig tusener av besøkende hit for å besøke den unike gruvebyen på UNESCO's verdensarvliste. RMH bidrar i formidlingen av historien til disse besøkende og naturligvis til de som bor her. Et utsnitt av lagets aktiviteter kan du lese om i denne avisen. Alle våre aktiviteter er knyttet opp mot formidling av lokal historie og kultur. Det være seg historiske vandring, utgivelser av bøker og hefter og arrangementer og informasjonsmøter av ulikt slag. Det må også nevnes at lagets medlemmer hvert år stiller opp som frivillige og dugnadsbaserte guider i Sleggeveien.

Vi har et nært og godt samarbeid med Rørosmuseet, særlig gjelder det arbeidet med våre hus og bygninger. RMH og Rørosmuseet har vokst ut av samme kropp, og laget har to representanter i Stiftelsens styre.

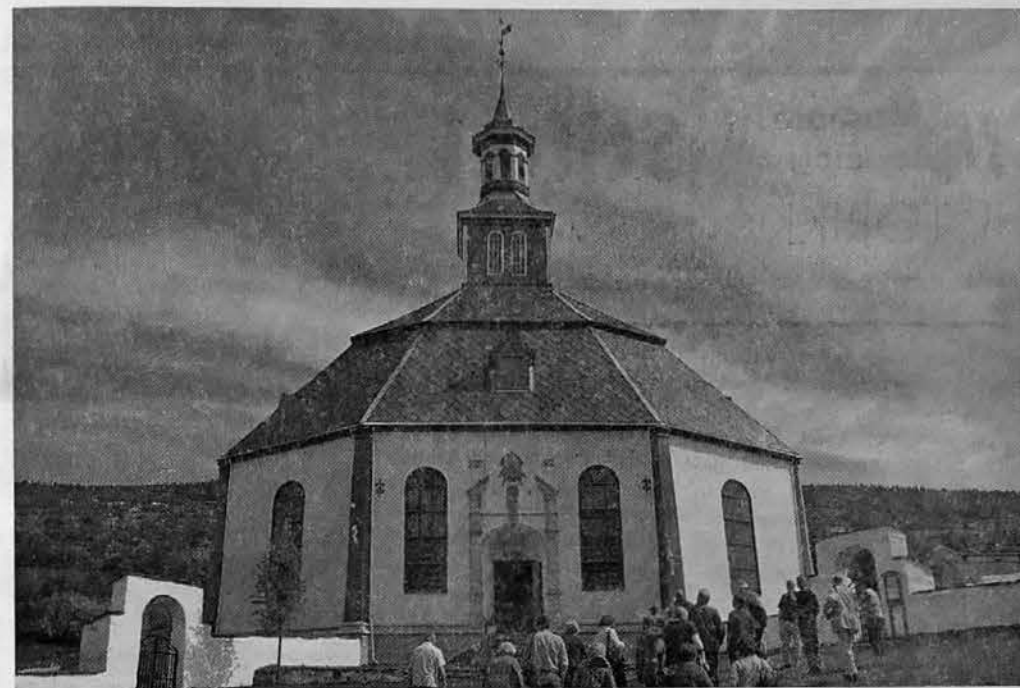
Til slutt vil jeg oppfordre alle som er historie- og kulturinteressert til å bli medlem, og har du som leser dette ideer om nye aktiviteter for laget så ta kontakt!

Ståle Lund

VANDRINGER – en fin tradisjon i kulturformidlinga

Vandring med lokal informant er blitt en av sommersesongens faste tradisjoner i museums- og historielagets virksomhet. Kulturminnene og temaene som berøres er slike som kanskje like gjerne bør oppleves framfor å bli beskrevet i for eksempel Fjell-Folk. I sommer fulgte 65 personer professor emeritus Arne Espelund opp i Varglia for å se på fire steiner som stakk opp av bakken ved siden av en liten forhøyning i terrenget. Alle ville gått forbi uten å ense noe spesielt. Men steinene er rester av en tusen år gammel blesterovn og i forhøyningen ligger om lag ti tonn slagg. Her foregikk sannsynligvis Rørosviddas første metallutvinning, 600 år før kobberutvinninga startet. Noen uker før vandring i Varglia fant 120 personer veien uti Nordvika for å se og lære om spell-flåten på Femunden. Kopien av en gammel spellflåte er viktig for å forstå et komplisert logistikk-system for å få trevirke fra Femundsmarka til Røros. Historieboka er viktig, og den skal vi bruke, men når historieboka egentlig i mange sammenhenger ligger i naturen rundt oss, ja da er det viktig at vi lærer oss å bruke den.

Det er svært mye «å ta ta i Rørostraktom», men noen temaer blir årlig berørt på lagets vandring; seter og setring er en slik tradisjon, industri-kulturminner er en annen, og selvsagt blir det

Sør-Fron kirke

nesten årlig en gruvevandring. Sommeren 2010 forsøkte museums- og historielaget med et nytt tiltak, en reise i fotspora til kirkebygger Svend Aspaas. Alle er vi stolte av Bergstadens Ziir. Kirka vår vakte nok stor oppmerksomhet da den sto ferdig i 1784, fordi de to bygmestrene ble også engasjert i åttekanta kirkebygg andre steder i Norge. Bygmester Peder Ellingsen (1725-1803) ledet trearbeidet og innredninga av Bergstadens Ziir, han bygde senere Tynset kirke. Etter at underbygmester Svend Aspaas hadde ledet murarbeidet på kirka vår, kom han til å bli involvert i byggingen av flere åttekanta kirker i Norge: Sør-Fron, Vang, Stor-Elvdal, Svatsum, Klæbu og Støren.

Småbrukersønnen fra «Aasbale» ble tidlig navngjeten som murer. Han ble født i 1736 og kom til Røros og i Verkets tjeneste ca. 1760. Før der hadde han bygd flere steinruer i Gauldalen og Rugeldalen og damanlegg i Bymarka i Trondheim. Ved Kobberverket gjorde han seg bemerket, og ble ofte anvendt til utførelse av vanskelige og innviklede arbeider. Da Peder Hiort i 1789 satte i gang bygging av ny kirke, ble muremester Mohr fra Trondheim engasjert til murearbeidene. Han ble imidlertid avsatt fra denne stilling og Peder Hiort bestemte at Svend Aspaas skulle lede arbeidene. Han unnslø seg fra dette og mente at han ikke hadde gode nok kunnskaper, men direktøren holdt fast på sin bestemmelse, og Aspaas ledet arbeidene til alles tilfredshet — ja, både snarere og billigere enn forutsatt.

I 1786 fikk Svend Aspaas oppdrag å bygge ny kirke i Sør-Fron. Den nye åttekantede stein-

kirka sto ferdig i 1792. Bygdefolkets takknemlighet ble synliggjort i et sølvbeger som ble gitt Aspaas «for Froens Hovedkirke heldige Bygning». Vang kirke utenfor Hamar, også en åttekantet steinkirke, ble bygd i 1806-1810. Her var den kjente sogneprest Abraham Pihl arkitekt og skulle være bygmester. Da Pihl måtte dra på et lengre oppdrag for kongen, var det naturlig at Aspaas overtok Pihls rolle som bygmester. Den eneste kirken som Aspaas med sikkerhet har vært både arkitekt og bygmester for, er Stor-Elvdal kirke. Han leverte tegning og modell til kirken i 1807, en åttekantet trekirke, og ledet selv arbeidet med oppføringen. Kirken sto ferdig etter at Aspaas døde.

Av de kirkebygg Svend Aspaas var involvert i, var det disse tre kirken vi valgte for en lang dags vandring med buss. 38 interesserte dro fra Røros kl. 08.00 en solskinnsdager først i juni. På veien gjennom Solli brukte vi litt tid på Rørosmalaren Harald Solberg. En av Svend Aspaas sine etterkommere, Terje Ormhaug,

orienterte om de faglige vurderinger rundt Aspaas som kirkebygger. Både på Sør-Fron, Våler og Stor-Elvdal var de respektive historielaga verter. Vi ble godt mottatt av gode og interessante informanter. Stopp for lunsj og for middag var planlagt avbrekk. Før vi kom til Stor-Elvdal fikk vi høre den spesielle historien om familien Evenstad, de fem Ole Olsen Evenstad som eide storgarden etter hverandre, og om Anne Evenstad, husmannsdattera som ble sittende alene igjen på Evenstad. Vel framme ved kirka besøkte vi også Evenstad-grava.

Kommentarer fra deltakerne etter turen har skapt ideen om vi kanskje burde hatt en årlig «buss-vandring». Ideen om en Trondheimstur våren 2011 er nevnt. Sporene fra Røros er mange, gode eksempler er Stiftsgården, Svaneapoteket, Horne-mannsgården og Harsdørfbygningen. Om det blir noe av — det kan medlemmene av museums- og historielaget motta informasjon om når årets Fjell-Folk sendes ut for jul.

Kongens gruve

"Der stenene taler" – en venneforening for Nordgruvane

I januar 2004 tok RMH initiativ til å starte en venneforening for Nordgruvane. Målet var først og fremst å øke oppmerksomheten rundt dette området. I tillegg hadde vi også noen konkrete mål for området, blant annet å bedre skiltinga til og i området og å restaurere stallen på Christianus Sextus. Venneforeninga ble formelt stiftet på et møte i mai 2004, og etter hvert kom en fram til at den skulle hete «Der stenene taler», etter Johan Falkbergets essaysamling med samme navn. Kunnskapen og formidling av kunnskapen om gruveområdet er det som er viktigst. Det er gjort intervjuer med Johan Nyplass som er den som i dag forvalter denne kunnskapen, og for venneforeninga er det svært viktig at denne kunnskapen bringes videre til nye generasjoner. I skrivende stund vet en ikke om utvidelsen av Verdensarven Røros, men skulle det skje, vil Nordgruvane bli en del av dette. Og det gjør dette arbeidet ennå viktigere!

Noe har vi allerede fått til. Det står nå skilt nede ved Riksveien og Fylkesveien som peker mot Nordgruveområdet og Kongens gruve. Og i området har Lars Magne Langøien produsert og satt opp skilt som forteller besøkende hvor de er. Den saken vi har vært mest opptatt av er å restaurere stallen på Christianus Sextus. For å få til det var vi avhengig av penger, og vi startet raskt et arbeid for å verve medlemmer til foreninga. På det meste var vi oppe i 120 medlemmer, og vi fikk etter hvert en god del penger inn, dels fra medlemskontingent, dels fra andre kilder. Vi fikk mellom anna 25.000 fra Rørosbanken, og vi fikk 5 trykk fra kunstneren Toril Kojan (som har tilknytning til området), og som vi fikk solgt til lokale bedrifter, og det var også andre som donerte penger. Til sammen har foreninga nå godt over 100.000 kroner. Kostnadsoverslag over det forestående restaureringsarbeidet ligger langt under dette,

særlig når vi nå har skrevet avtale med Uthusprosjektet som blir ansvarlig for istandsettinga. I følge avtalen skal stallen være ferdig restaurert 31. oktober 2010.

Det som gjenstår da er å tenke gjennom hvordan vi kan bruke den ferdig restaurerte stallen. Det er behov for et «informasjonssenter» i området, et sted som kan fortelle både om bergverkhistorie og Falkbergets diktning. Det har også vært forespørsler om å bruke huset til utstillinger. Men først og fremst blir stallen en varmestue og kvile-rom for besøkende i området!

Stall ved Christianus Sextus

Stedsnavn-prosjektet

— eller Ste'snamn-prosjektet' som du har tenkt deg, eller om hvor vi helst vil at det skal hete — ble igangsatt på 1990-tallet, men stoppet opp. Ei ny arbeidsgruppe ble satt på oppgaven i 2007. Arbeidet er omfattende og krevende, men håpet er å komme i mål innen 2012. Den nye prosjektgruppa består av Ola K. Høsoien, Knut Aas og Hans Olav Knutsen. Reidar Laulo bistår gruppa som «overlapper».

Røros Museums- og historielag ønsker å få registrert flest mulig lokale stedsnavn mens det ennå er mulig å få informasjon fra folk som fortsatt har kunnskap om dem. Det er med denne oppgaven som med mange andre der vi søker bakover i tid: Vi er for sent ute og mye av kunnskapen vi leter etter har bokstavelig gått i grava med de som hadde den.

Om du ferdes i skog og mark er det viktig å vite hvor du skal. Det har ikke minst med sikkerhet å gjøre. Like viktig kan det være å kunne fortelle andre hvor

Arbeidsgrunnlaget for prosjektgruppa er ei oppdeling av Røros kommune i 174 ruter, eller kartblad, i målestokk 1:5000. Det vil være umulig å løse oppgaven med å få «fylt» disse med rette

Forts. side 3

Industrieventyret Skanckesmia

Skanckesmia • Foto: Rørosmuseets Samlinger

Da Skanckesmia ble lagt ned i 1976, ble det satt punktum for en viktig del av håndverk- og industrihistorien på Røros. I januar 2008 opprettet Røros Husflidslag og Røros Museums- og historielag arbeidsgruppen «Skanckesmia» som fikk i oppdrag å dokumentere så mye som mulig av Skanckesmias historie og produkter.

Det første store dokumentasjonsarbeidet ble gjennomført 20. september 2008 med en registreringsdag på Røros Eldresenter. Mange kom innom med gjenstander laget i Skanckesmia, noen kom med

bilder og annen dokumentasjon. Et «dommerpanel» med tidligere arbeidere fra Skanckesmia, avgjorde om produktet var «ekte» vare. Denne aktiviteten var en del av fase to i gruppens arbeid og fikk stor medieoppmerksomhet i lokale aviser og lokalradio og TV. Registrering pågår fortsatt, men gruppen håper å kunne avslutte denne fasen i arbeidet i løpet av sommeren i år.

Arbeidsgruppen har hittil registrert mer enn 300 forskjellige produkter og har mange på «vent». Produktspekteret er stort, fra de enkleste askebegre og lysestaker til de flotteste

gulvlamper og lysekroner. Bergmannslampa befinner seg i mange hjem i rørostrakten, men det er kanskje ikke så mange som vet at det ble laget en spesiell modell for Svalbard! Varekatalogene fra bedriften inneholdt over 3.000 gjenstander.

På et møte i arbeidsgruppen 5. mai 2010 ble det vedtatt å gå løs på prosjektets fase tre, nemlig tilrettelegging og gjennomføring av en utstilling basert på utvalgte eksemplarer av registrert materiale. Planleggingen av utstillingen, herunder innlån, tekstproduksjon og grafisk produksjon, vil i hovedsak foregå høsten 2010.

Utstillingen skal etter planen åpnes på Rørosmuseet til Rørosmartnan 2011 (medio februar) og bli stående frem til juni 2011. Dette er en periode da museet kan trekke et lokalt publikum, i tillegg til at Rørosmartnan, Vinterfestspill i Bergstaden, påsken og skoleferiene trekker mange tilreisende til Røros.

Arbeidsgruppen følger seg sikker på at mange vil ha glede av å besøke denne utstillingen, som i hovedsak vil vise noe av bredden i produksjonen i Skanckesmia, men samtidig presentere arbeiderne (på det meste ca. 30 stk.) og arbeidsplassen med fotografier, publiserte omtaler av bedriften og byggetegninger fra det nye verkstedet som ble plassert på tomten etter Aspaasgården ved Hyttelva i 1937.

For å finansiere denne utstillingen, er det også igangsatt et arbeid med å skaffe sponsorer. På sikt kan det også bli aktuelt å utgi et samlehefte med historien om Skanckesmia i tekst og bilder. Arbeidsgruppen har allerede en god del dokumentasjon tilgjengelig, men dersom noen av leserne har interessant dokumentasjon som ikke er registrert, vennligst ta kontakt med leder for arbeidsgruppen, Arne Benz Solli, f. 72 41 14 20 eller mob. 988 46 551.

Bergmannslampe

Stedsnavn ...

Forts. fra side 2

navn på rett sted uten hjelp fra informanter; — folk som fortsatt sitter inne med pålitelig kunnskap om velbrukte navn på sti og tråkk, bekker og sik, åser og koller, stokk og sten. ...

I mange tilfeller kan opprinnelsen til et stedsnavn være ei interessant, faktisk historie. Det kan fortelle om ei viktig hending, et uvanlig fenomen, en spesiell person, ei tragedie osv. Dersom all denne kunnskapen skulle gå tapt, ville vi ha mista en vesentlig del av vår lokale kulturhistorie.

Om lag en tredel av de 174 kartbladene er til nå navn slik at de foreløpig kan betegnes som ferdige. En god del kart er fortsatt under arbeid hos informanter som maysommelig «rusker» opp i eget og andres minne. Navn skrives ned og merkes av på kartene. Mange av de vi har spurt om hjelp har ment at de ikke vet så mye eller at de har glemt det meste. Men når de først kommer i gang med arbeidet blir de sjøl ofte gledelig forbauset over hva som dukker fram fra minnet. Mange har gitt tilbakemelding om at dette var et trivelig og givende arbeid.

Vi håper fortsatt på kontakt

«Rørrosmålet» i bokform

Egentlig skulle dette vært et intervju med de to som er spurt om å lede arbeidet med å få Rørrosmålet inn mellom to permer, men i skrivende stund har intervjuobjektene vegret seg, av den grunn at mye fortsatt er uklart i denne tidlige fasen av prosjektet. For et prosjekt blir det i høyeste grad. Det er Ingeborg Donali — pensjonert filolog — nå bosatt på Røros, med boka om oppdalsmålet på samvittigheten — sammen med Kari Indseth — yrkesaktiv filolog bosatt på Tynset, men trolig med flytteplaner tilbake til Røros — som sammen er tiltenkt oppgaven med å forstå arbeidet med å utgi Rørrosmålet i bokform. Initiativet har kommet fra Røros Museums- og historielag.

Allerede før jul var det et innledende møte på Rørosmuseet, der de to filologene deltok, sammen med blant andre Ståle Lund, Randi Borgos, Kasper Ødegård

med folk som kan — eller tror at de kanskje kan — hjelpe oss. Skulle noen «føle seg kallet» blir Røros Museums- og historielag, vi i prosjektgruppa og flere med glade, — og mer enn det.

og undertegnede. Det ble tidlig klart at det var aktuelt å bygge bokprosjektet på de to store arbeidene som langt på vei allerede er gjort, nemlig Sverre Ødegårds ordsamling og det arbeidet som ei gruppe i historielaget har gjort. I sistnevnte gruppe, som har vært i virksomhet i flere år, inngikk Reidar Laulo, Grete Solli Feragen, Kåre Sandnes og Johan Melmann. Den første samlingen er på ca. 12.000 ord og den andre på nærmere 18.000! Kasper Ødegård stilte seg svært positiv til en samordnet utgivelse av ei ordbok. Han viste eksempler på

Reidar Laulo

sin fars arbeid med ordboka, og det var et tiltalende opplegg. Ellers ble det diskutert om oppslagsord skulle være på dialekt eller ikke, og i tilfelle ikke, om de skulle være på bokmål eller nynorsk. Det vil også være behov for lydskrift for å synliggjøre uttalen, og her finnes kontaktpersoner og programmer som kan være til hjelp. Ingeborg Donali har forbindelser her, da hun som kjent har vært gjennom et slikt bokprosjekt tidligere.

For å få bedre oversikt over hva arbeidet med ordboka kan og vil innebære, ble det iverksatt et forprosjekt «bemannet» med nettopp Ingeborg Donali og Kari Indseth. I tillegg til et forslag til hvordan ordboka skal settes, er det også interessant å få et visst begrep om hvor lang tid dette arbeidet kan ta. Ikke minst er det også viktig å finansiere bokprosjektet, som nok kan bli en kostbar affære, men heldigvis kan midler søkes flere steder. Det er annonsert stor interesse for ei bok om Rørrosmålet — også utenfra. Forprosjektet ble gitt tid fram til april i år.

På historielagets styremøte i april i år var Reidar Laulo invi-

tert. Det var en spesiell grunn til dette. I bakkant av det innsamlingsarbeidet som fire-mannsgruppa i historielaget har gjort, har Reidar Laulo tatt på seg å lese inn dialektordene for å få fram uttalen. Det ble ikke mindre enn 25 CD-er med hele 33 timers varighet! Et imponerende stykke arbeid. Mellom hver bokstav har han krydret med en sang eller en historie. Sammen med CD-samlingen overrakte han også gruppas skriftelige arbeid til historielagets leder Ståle Lund. Dette stoffet vil inngå som en del av grunnlaget for bokprosjektet, og det ble derfor viderebrakt til Ingeborg Donali, som også var til stede. Det hele ble behørig dekket av pressen ved redaktør Jon Høeisen fra Fjell-Ljom. Smakebiter av denne CD-samlingen er nå til salgs.

Ingeborg Donali og Kari Indseth ble også presentert for sty-

ret, samtidig som opplysninger fra forprosjektet muntlig ble lagt fram. Program for lydskrift som ble brukt i forbindelse med oppdalsmålet, kan overføres og brukes. Her er Håvard Hjulstad kontaktperson og en stor kapasitet. Ellers kan Geir Ivar Skjevdal være aktuell på grammatikkdelen i boka. Det er ellers viktig nå å få med alle ordsamlinger som måtte finnes, og det er klart at det trengs et visst antall informanter fra befolkningen for å gjøre boka om Rørrosmålet så fullstendig som mulig.

På spørsmål til Ingeborg Donali sier hun at det er for tidlig å si noe om hvordan man skal gå fram med arbeidet. Det må dessuten avtales hvor lang tid man kan få holde på. Det er antydning at det kan ta ca. tre årsværk å fullføre ordboka, og kostnadene kan fort bli 1,5 millioner kroner utenom sjølve trykkinga.

Sleggveien ...

Forts. fra side 1

tidene. Utenfor står forseggjorte plakater med litt av historien til hvert hus, på norsk og engelsk. Veien er populært motiv for alle fotograferende turister. Husene har også vært åpne ved andre arrangementer, og turistkontoret legger sin Bergstadvandring innom.

TORSDAGSKVELD I SLEGGVEIEN

Hver torsdagskveld i sesongen formidles Sleggveiens historie og atmosfære. Her gis det et innblikk i ulike emner, så som hyllkakesteking og husflid, taterliv

og folkemusikk. Bygningskultur og håndverk, sam Spjellstuggus gjenstander og veiens beboere, har også vært på programmet. Opplesing for barn og dialektkvelder har blitt en tradisjon. Det vil si at de som får med seg alle arrangementene, får et grundig innsyn i Sleggveiens forgagne dagligliv. Formidlerne er ressurspersoner på sitt område, og arrangementene har en varighet på ca. 1-2 timer. Dette blir annonsert på forhånd gjennom media og plakater.

Alle formidlere og verter i Sleggveien, både på dag- og kveldstid, jobber på dugnad, og det tas ikke inngangspenger. Dette er ganske enestående i da-

gens samfunn, og blir da også kommentert av mange.

Stiftelsen ...

Forts. fra side 1

den. Ikke minst er det utført mye arbeid på arkiv, magasin, innsamling, registrering og dokumentasjonsarbeid, kurs, undervisning og læringeplasser.

Formidling ved besøk og omvisning i Smelthytta, Olavsgruva og Sleggveien med om lag 80 tusen de første og største årene til ned mot 40 tusen.

ÅRETS MUSEUM I EUROPA I 1990

Rørosmuseet ble tildelt diplom

som årets museum i 1990. Ved tildelingen ble det lagt vekt på de lokale museenes betydning for kulturell samholdighet. Rørosmuseet ble beskrevet som et museum som forstår sin rolle i lokalsamfunnet.

Stiftelsen har i disse 20 årene gjennomgått en rivende utvikling med opparbeidelse av trygg økonomi og en meget godt kvalifisert medarbeiderstab på over 20 personer, foruten vikarer og guider.

MUSEUMSREFORM - MIST?

Rørosmuseet har siden 2002 mottatt en påplussing i det statlige driftstilskuddet som en del av museumsreformen. Museet har fått særlig ansvar for utvikling av bygningsvern og håndverk. Av de

nær 100 museene i 2008 som er på statens liste over konsoliderte museer, er Rørosmuseet på 40. plass både i omsetning og antall ansatte. Museet er et av landets beste når det gjelder egenfinansiering.

I november 2007 ble Rørosmuseet invitert til å delta i en større konsolidering i Sør-Trøndelag. — Rørosmuseets styre har så langt takket nei. Ved inngangen til 2009 ble Rørosmuseet orientert om at det var aktuelt for Hedmark fylkeskommune å utrede mulighetene for en større sammenslåing i Hedmark fylke, og samtidig utrede mulighetene for en egen sammenslåing mellom Nordosterdalsmuseet og Rørosmuseet. Dette ble senere ikke akseptert av departe-

mentet og fylkeskommunene så saken er lagt på is. Det er ønskelig for Rørosmuseet å finne fram til en samarbeidsavtale med Nordosterdalsmuseet.

I 2009 fattet styret i Rørosmuseet av økonomiske grunner vedtak om å gå i forhandlinger med MIST — Museene i Sør-Trøndelag om en mulig sammenslåing. Orienterende møte er avholdt med direktør for MIST, som på grunn av stort arbeidspress med konsolidering av andre museer i fylket og etablering av fylkesmuseet har anmodet Rørosmuseet om at forhandlingene først tar til høsten 2010. Det første møte er planlagt til september måned.

Røros Kobberverk og utmarkshistorien

Produksjon av trekøl til smelteprossen

Den som har vandret i skog og mark har sikkert lagt merke til runde forhøyninger med rester av forkullet trebiter og kølsubbus. Det er rester etter kølmiler hvor trekolet ble brent. Leter en litt finner en som regel restene etter kølbrennerkoia hvor arbeidsfolket bodde under selve prosessen. Slike kølbotner finnes det tusenvis i circumferensen til Røros. Arvid Prytz har bare i området rundt Galåen kartlagt over 300 kølmiler og kølbrennerkoier.

Røros Kobberverk var helt avhengig av tilførsel av energi. Skogen var datidens viktigste energikilde. Allerede på slutten av 1600-tallet var skogen rundt Røros snauhogd. Ved Stortvart måtte en i 1697 kjøre setteveden fra områder som lå to mil borte.

Til smelteprosessen trengtes trekull. Først etter at jernbanen kom til Røros kom erstatningen til trekull, nemlig koks. Å brenne trekull har vært gjort i uminnelige tider, men da i form av kølmilegrop. Disse ble brukt til å lage trekøli for forbindelse med framstilling av smelting av myrmalm eller til å framstille smikol. Slike kølmilegrop ble imidlertid ikke nytt til framstilling av trekøl.

Til Kobberverket. Her ble nyere metode nytt, såkalte reismiler. Som navnet tilsier ble trevirket reist på en planert flate med grovenden nederst over bakken. Diameteren på den runde bunnen kan variere fra ca. 4 meter til 12-13 meter avhengig av tilgangen av virke. Ved nordenden av Rogen nær norskegrensa finner vi kølbotner av store dimensjoner.

Trolig er trevirke blitt fløtt fra andre steder rundt Rogen dit. Dermed ble prosessen mindre arbeidskrevende mot å ha flere kølmiler spredt rundt sjøen. Høyden på mila var ca. to meter, med en flat topp. Mila ble deretter dekt med sand slik at den ble lufttett. Ble det åpning kunne mila ta fyr. Derfor måtte mila passes døgnet rundt under selve brenninga.

Hensikten var jo at trevirket ble «forkullet». Dette arbeidet var farlig, og det hendte at personer omkom under forsøket på å slukke og tette hullet hvor det begynte å brenne. Derfor var det ikke hvem som helst som fikk lov til å bygge mila og brenne trekøl. I begynnelsen var dette fagfolk som kom fra Tyskland og Belgia. Her var det flust med ledige fagfolk som hadde mistet arbeidet under de mange krigene som ble

Odd Langen ved restene av kølbrennerkoie ved Øvre Heggstjønn.

Foto: Ole R. Langen

ført der først på 1600-tallet. Enkelte faguttrykk på «fornorsket fransk» viser deres innflytelse. På grunn av brannfaren var det forbudt å tenne på milene før 1. oktober.

Like i nærheten av kølmila ligger kølbrennerkoia hvor folk sov på skift under selve kølbrenninga. Den ligger gjerne i 90 graders vinkel på herskende vindretning. Røk fra mila inneholdt koldioksid og var farlig hvis den kom inn i koia.

Det var betydelige mengder trevirke som gikk med. Th. Sandnes har beregnet at i 1690 gikk det med ca. 20.000 m³ fast masse. Ei gjennomsnittlig kølmile inneholdt ca. 65 m³ fast masse. Dette skulle tilsvare at det ble brent ca. 310 kølmiler bare dette året. Flere av kølmilene ble benyttet flere ganger.

Mange har stilt spørsmål om det var mer skog på denne tiden enn nå. Tar vi for oss Femundsmarka Nasjonalpark var det trolig ikke mer skog enn det vi ser i dag. Der det i dag er lite eller nesten skogløst finner vi få kølmiler. Det er heller ikke økshogne stubber etter furu over dagens skoggrense. Dette tyder på at dagens skoggrense i disse områdene er den samme som da.

Trolig sysselsatte kølbrenning, felling av trevirke samt transport flere enn det var sysselsatte i selve gruvevirksomheten. Slik Kobberverket var avhengig av skog som energikilde, var også bosettinga i circumferensen i stor grad avhengig av Kobberverket. Dette gjensidige avhengighetsforholdet er viktig å ha klart for seg når en ser på virksomheten til Kobberverket.

I Os i Nørdalen har en bygd opp igjen ei kølbrennerkoie og

bygd et tverrsnitt av ei kølmile. Ved Vassviktjønn vest for Øvre Roasten i Engerdal kommune står fremdeles ei lita inntakt kølmile som ikke ble påtent. Hvis en har mulighet til det, er disse stedene verdt et besøk.

Spillflåten i KALVEN

Siste gang spillflåte ble brukt til å få fram tømmeret i Nordvika til tømmerrenna fra Femunden var i 1948. Siden da har spillflåten ligget ved tømmerrenna og råtnet og brutt ned av isen. Lørdag 26. juni dette året ble en kopi av samme spillflåte «avduket» på land ved siden av resten av den gamle spillflåten. Slik håper Røros Museums- og historielag å kunne formidle noe av den viktige virksomheten som skjedde i området og som var av svært stor betydning for Kobberverket og Rørossamfunnet.

Tømmerrenna fra Femunden ble ferdigstilt i 1764. Da kunne tømmer og ved fløtes helt fram til Røros fra Femundsområdet. Store protester fra bønder i Nord-Østerdalen hadde da forsinket prosjektet i flere år. Men for Kobberverket var det livsviktig å få fram tømmer og ved til det treløse Røros. Der var skogen for lengst hogget ned.

I de grunne områdene i Nordvika og sjøene nordover ble det benyttet spillflåte for å få fram tømmeret og veden. Spillflåten er en flåte av tømmer med en rund stokk reist i midten av flåten, kalt brura. Gjennom brura gikk det to mindre stokker i amhøyde. Rundt brura var det festet en grovt hamptau. I enden av hamptauet var det festet et anker. Medfølgende spillflåten var det også en båt som ble brukt til å ro ut ankeret i tauets hele lengde i den retning tømmeret skulle. Når ankeret var rodd ut, startet opptil 8 mann å vinsje tauet rundt brura ved at de dro brura rundt ved hjelp av de to tverrstokkene i brura. Tømmeret var samlet i lense bak spillflåten.

Arbeidet med å flytte tømmeret med spillflåten var betraktet som et slit, spesielt hvis vinden ikke var medgjør. Best var det med stille vær eller lett bris fra syd. Ved sterk nordavind gjaldt det å finne en plass i le for væ-

runde etter runde rundt brura for å vinde opp det tykke hamptauet. I perioder med landlige i styggvær, gjaldt det å nytte tida til vedlikehold. På slike plasser kan en finne hull i furutrær. Disse hullene ble benyttet til å vri oppvarma små furuer som ble nytt til å binde sammen tømmerstokkene i lensa.

I 1948 ble spillflåten i Nordvika erstattet med den første varpbåten. Dette var en motorbåt påmontert en motorisert vinsj. Vinsjen erstattet folkene på flåten. Ellers var prinsippet det samme. Varpbåten var en stor nyvinning som lettet og rasjonaliserte arbeidet. Allerede året etter ble den andre båten kjøpt. Siste gang denne ble brukt i fløtinga var i 1972, da den siste tømmerdrift gikk i tømmerrenna. Ole Jørgen Kjellmark har tatt vare på denne varpbåten og restaurert den.

Tømmerrennene er fremdeles i bruk, men nå som ferdsselsåre for kanopadlere. Flere hundre kanopadlere benytter i dag området i tillegg til fotturister, fiskere og båtseiere. Å formidle denne delen av Kobberverkets historie og dens avhengighet av utmarka er derfor viktig. Kopien av spillflåten sammen med tømmerrenne-

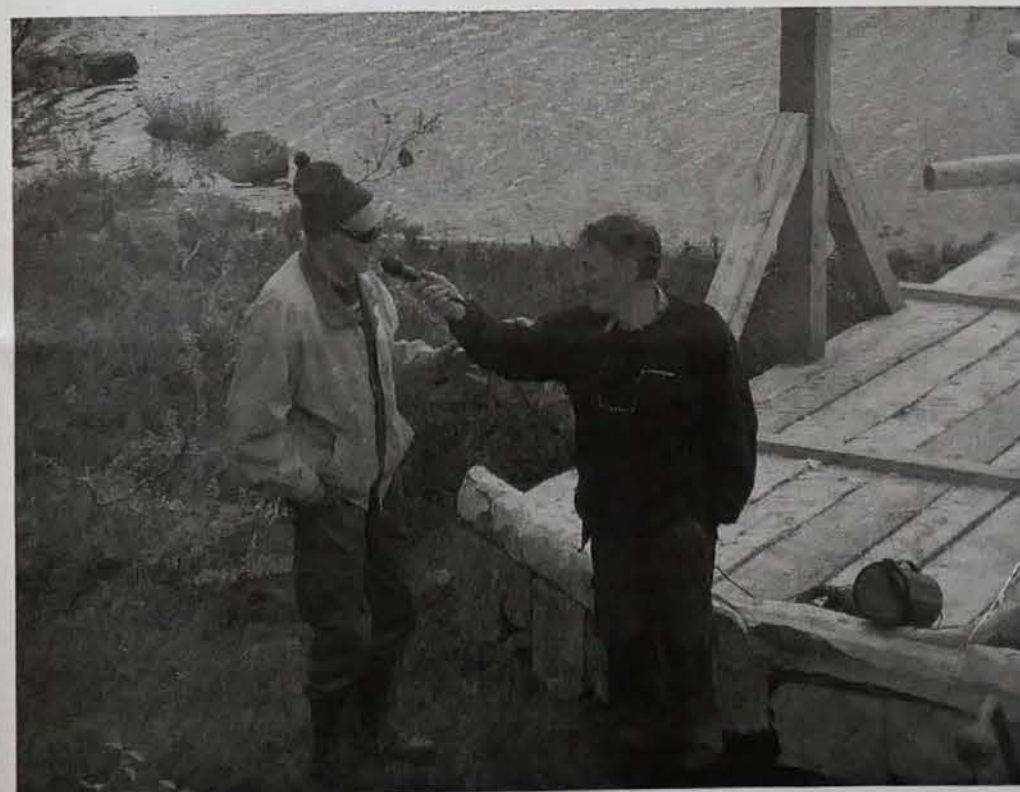
systemet er en del av denne historien.

Prosjektet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten villig faglig støtte fra Rørosmuseum og sponsorer. Tømmeret ble gitt av Statskog. Pengebidrag ble gitt av Velferd ansatte Gjøsvika Sag, Rørosbanken, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Glømme og Laagens Brukseierforening, Røros kommune og Sparebanken i Midt-Norge. Spillflåten ble satt sammen i Synnervika og slept av varpbåten til Kalven. Dermed møttes gammel og ny tid. Røros Museums- og historielag vil takke disse og alle andre som på en positiv måte bidro til at prosjektet kunne gjennomføres.

Innvielsen av spillflåten lørdag 26. juni 2010 ble foretatt i sol og lette regnbyger. Et overveldende oppmøte med over hundre personer hadde tatt seg turen over åsen fra Langen eller med båt fra Synnervika. Roar Dille ønsket velkommen og Jon Holm Lillegjeltten fra Rørosmuseum orienterte litt om prosjektet og historien om spillflåten. Han intervjuet Jon Sundt og Odd Langen. Jon Sundt er en av få gjenlevende som var med å nytte spillflåten. Han fortalte om slitet og det gode kameratskapet.

Den nye spillflåten på plass

Jon Sundt blir intervjuet om fløtinga i Nordvika av Jon Holm Lillegjeltten

Bli medlem i Røros Museums- og historielag

Enkeltmedlem kr 200,-
Familiemedlemskap kr 250,-

- Gratis inngang på museet
- Fjellfolk tilsendt
- Billige vandringer

Konto nr. 4280 05 40377

Vi trenger flere gode venner av Presse-museet Fjeld-Ljom!!!

